

УДК 37.635.6

Циганчук А. С., к.ф.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування м. Рівне); **Циганчук Л. А., к.ф.н., доцент** (Рівненський інститут Київського університету права)

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УЯВЛЕННЯХ СТУДЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Статтю присвячено аналізу емпіричних даних дослідження проблем української ідентичності студентів НУВГП. Розглянуті її основні змістовні характеристики через установки студентів.

Ключові слова: ідентичність, студенти, держава, історія, мова, територія, релігія, природа.

В останні роки проблеми ідентичності привертають увагу не лише вчених, але й широкої громадськості, а поняття "ідентичність" використовується у науковій літературі, засобах масової інформації, повсякденній практиці. Цей інтерес не випадковий – потреба в самоідентифікації особливо притаманна людині в періоди ломки суспільних відносин, нестабільності, руйнування колишньої і формування нової ідеології.

Сьогодні, в результаті змін, що відбуваються, український народ живе в іншій країні, іншим політичним устроєм, іншим сучасним і майбутнім. А тому проблема ідентифікації з цим новим "іншим", в основі якого в значній мірі залишаються неперехідні цінності українського минулого, що характеризують ментальність народу, і набуття ним сучасної ідентичності, досить актуальна.

Цю проблему досліджували Кремень В., Сухомлинська О., Матяшук В., Чорна К., Шабанов В. та ін.

Мета статті – розглянути цей феномен і проаналізувати уявлення студентів НУВГП про українську ідентичність, її основні змістовні характеристики через установки студентів. Емпіричною основою для аналізу стали дослідження, проведені в 2013 році, в яких прийняли участь автори. Опитано 200 студентів НУВГП. Оскільки опитування проводилося серед обмеженої кількості студентів, висновки статті потрібно розглядати в контексті пошуку і апробації ряду ідей, що стосуються цієї теми.

Людина за своєю природою істота суспільна. І як така, не може

діяти, не уподібнюючись оточуючим її людям, не ідентифікуючись з іншими. Ідентифікація – це процес прилучення до себе подібних, уподібнення комусь/чомусь. За своєю природою, ідентифікація – суб'єктно-об'єктивний, свідомо здійснюваний процес. З боку суб'єкта, за яким залишається свідомий вибір приєднуватися до когось/чогось чи не робити цього; з боку об'єкта – сприяти чи ні цьому процесу, впливати на нього, направляти в бажане позитивне русло, розкриваючи справжні інтереси всієї спільноти і суб'єктів, включених у цей консолідуючий процес, в якому поєднуються емоційне і раціональне, психологічне і ідеологічне, різноманітні властивості, якості, особливості особи і спільноти. Ідентичність, на нашу думку, характеризує якісне ставлення індивіда до однодумців, до себе подібних.

В ієрархії інших ідентичностей та ідентифікацій державна ідентичність, що розглядається у статті, необхідна і кваліфікується як домінантна, враховуючи, що вона уособлює якісне ставлення суспільства, народу, громадян, особи до вищого політичного інституту – держави. У державній ідентичності для багатьох досягається концентрація найважливіших життєвих прагнень громадян, вона – результат дій інтегруючих центробіжних сил. А тому міра укорінення державної ідентичності у світогляді та діях студентської молоді – запорука політичної, духовної консолідації, єдності українського суспільства.

Ідентичність – не лише співвідношення, отожднення людей з відповідною спільнотою, але й уявлення про саму спільноту: образ "ми" включає уявлення про себе та про інших, а також характеристики цієї групи культуру, мову, територію, державу, історію і т. ін. Це і почуття, що поділяються групою: етнічні (у випадку етнічної спільноти) чи до своєї країни, держави, громадян держави (у випадку громадянської, державної ідентичності), а також певні дії людей. Чим більше в спільноті тих, хто поділяє єдину ідентичність, тим вищою є вірогідність спільних дій в її інтересах.

Як вже відзначалося, в ідентичності невід'ємною складовою виступає ідеологічний компонент. У державній ідентичності він є визначальним. Відсутність теоретично, концептуально розробленої, цілісної, систематизованої державної ідеології, знакової національної ідеї, що визначає загальний смисл і зміст української ідентичності і визначає відповідний вектор процесу ідентифікації, по-перше, знижує можливість ідентифікації підростаючого покоління з суспільною свідомістю, по-друге, пояснює певну обмеженість наявного дискурсу. У науковій літературі міститься цілий комплекс ідей, суджень, які

злиті воедино, складають основу української державно-громадянської ідентичності. Найважливіші з них: ідея державності та завоювання нею гідного місця в сучасному світі, історія країни та народу, перемога у Другій світовій війні, ідея патріотизму, України як унікального співтовариства народів (територія, мова, культура; національне і конфесійне різноманіття країни. Вони і стали тими індикаторами, які були закладені в документи дослідження, і дані про які склали емпіричну базу статті.

З початком XXI століття громадянсько-державна ідентичність студентської молоді університету залишається стабільною. Опитування показало особливу значимість для неї державної ідентичності. "Громадяни України – це ми", заявили 96% опитаних. При цьому "часто" відчують єдність з усіма громадянами України 67%, інколи – 29%.

У процесі інтерв'ю нами уточнювалося, який зміст вкладають студенти у висловлювання "бути громадянином України". Виявилась певна смислова ідентичність з офіційним дискурсом: бути українцем означає відчувати себе громадянином України, відчувати єдність з громадянами України. "Так, себе вважаю українцем, а з приводу єдності – інколи відчуюю її, інколи – ні"; "Громадянин України – це та людина, яка має громадянство", – вважають студенти.

"Почування" себе громадянином України пов'язано з ідентифікацією з державними інститутами, лояльністю до держави, а також з фактичним проживанням на території України: "Бути українцем – жити тут і мати український паспорт, жити в цій країні, дотримуватися законів, бути носієм української мови, яка є державною в Україні". Дехто на запитання про вільний вибір громадянства замість сухих "так" і "ні" додавав: "Батьківщину не обирають".

Відчуття єдності з громадянами України пов'язано з почуттям емпатії – співпереживанням, відчуттям єдності народу, воно більш емоційне. "Мені тут жити подобається... я тут виріс, добре розумію уклад, устрій життя українців". "Я живу в Україні, я люблю свою країну, отже, я – українець". "Існує якесь почуття родини, можна навіть сказати, гордості за те, що я українець".

Державно-громадянська ідентичність у студентів не актуалізована, її відчуття виникає в конкретних умовах – за кордоном, в ситуаціях, пов'язаних з оформленням віз, документів, при цьому воно може бути пов'язано з негативними емоціями: "Для нас часто є проблемою отримання віз, а, наприклад, громадяни якихось інших держав можуть мандрувати без віз чи отримувати їх за спрощеною процедурою".

Питання про необхідність національної ідеї, яка могла б інтегрувати все суспільство, і якою вона повинна бути, викликало різні думки, утруднення та роздуми. Одні вважають, що такої ідеї в сучасній Україні немає – українців об'єднує не ідея, а спільні обставини: "Тільки спільні проблеми нас об'єднують"; "Більшість прагне хоч якимось чином покращити життя, це зараз об'єднує". Це знаходить свій вияв не лише у прагненні отримати більше матеріальних благ, але і мати "конструктивний" уряд. У студентів є розуміння того, що відсутність об'єднуючої ідеї є проблемою для суспільства, і що це в багатьох відношеннях пов'язано з тривалою бездержавністю, складністю перехідного періоду.

Інші вважають, що об'єднуючі ідеї є, але вони неефективні: "Може, тому, що у нас зараз відсутня сформована зверху, від керівництва, ідея. Виникає якась ідея всередині, але низької якості – як все погано". Так чи інакше, об'єднуюча ідея для українського суспільства необхідна, студенти це розуміють, проте сказати, якою вона може бути, для них нелегко. Деякі з них вважають, що такою могла б стати ідея підвищення матеріального добробуту громадян: "Можливо, хоч якось підняти нашу державу на якісний рівень, хоч якісь соціальні показники збільшити, тобто підвищення рівня життя могло б стати метою".

Більшість опитаних (72,4%) асоціюють себе з сучасною Україною, що переживає труднощі, але продовжує перетворення. Це означає, що громадянська державницька ідентичність домінуючої частини молоді являє собою тип ідентифікації "тут – і зараз". Значно менша, хоча і значна кількість респондентів (27%) ідентифікує себе з майбутнім становищем України (перспективна ідентичність), що характеризується за посередництвом епітетів "могутня", "відроджена". Іншими словами, ця частина опитаних вважає, що саме їхнє покоління зможе перетворити Україну в могутню, розвинуту державу. А в тому, що Україна згодом стане успішною, більшість її не сумнівається, бо "інакше і бути не може", заявив один із респондентів. Правда, відповідаючи на запитання про майбутнє України, дехто з опитаних писав і таке: "Не буде ніякого майбутнього. Хіба що Україна якось підніметься за рахунок Європи"; "Я не бачу нічого в майбутньому України, тому люди її залишають цю країну"; "Можливо, потім вона процвітатиме"; "Виїхав би з України в Італію чи Іспанію за першої ж нагоди".

Виходячи з установки, що ідентифікація – це ототожнення, уподобання чогось, студентам було запропоновано висловити своє

бачення, розуміння і ставлення до основних ідей державної ідентичності, подивитися, наскільки вони в своїх висловлюваннях ідентифікують себе з офіційним дискурсом, однією з яких є ідея міцної держави.

У студентів ідея міцної держави знаходить повну підтримку, при цьому міцна держава часто ототожнюється з країною загалом.

Якою повинна бути Україна як міцна держава? Суттєвою ознакою цього образу опитані вважають соціальний добробут громадян. "Насамперед, міцна держава повинна забезпечити надійний соціальний захист своєму населенню"; "Міцна держава – це і захищені громадяни, які можуть за себе постояти, за ті блага, якими їх забезпечує держава". "Уряд повинен більше турбуватися про своїх громадян". "Щоб підтримувати належний рівень життя, щоб населення було захищеним і жило нормально, потрібно бути міцною державою. Держава повинна бути для громадян, а не для самої себе". Потрібен високий рівень економічного розвитку, але при цьому країна мусить бути самостійною: "Щоб нас не розглядали як аграрний придатак, як це має місце зараз". "Заважає нам в основному аграрний характер нашого експорту, залежність від впливу глобалізаційних процесів".

Міцна держава, за словами студентів, сильна єдністю свого народу. "Щоб бути міцною державою, потрібна єдність між сходом і заходом, якої так не вистачає сьогодні". Про наявність "протистояння" між Сходом і Заходом України заявили 96 % опитаних. Звичайно, ментальні, ідеологічні, культурні відмінності між Заходом та Сходом України, на жаль, існували завжди. І все ж, "ми – одна сім'я, ми не вороги одне одному. Це стосується не лише окремих людей, а й цілих регіонів", заявив один із респондентів.

В Україні існують об'єктивні передумови для ліквідації "протистояння" між Заходом і Сходом. Серед них: престиж України; повага до її громадян; забезпечення її територіальної цілісності; стабілізація становища на кордонах України; підтримка рівноправних, партнерських відносин із закордоном; активна участь у діяльності міжнародних організацій, спроможних підтримувати глобальну та регіональну безпеку, утверджувати новий демократичний світопорядок.

Корисним у цьому відношенні може бути досвід країн Європейського Союзу, інтеграція в який проголошене стратегічним курсом української держави. Подивімося на досвід Німеччини. Хіба там було легше і менш трагічно? Згадаймо хоча б тридцятилітню

війну католиків і протестантів, які різали одне одного. У Франції маємо Варфоломійську ніч. Там пам'ятають про неї, нічого не забули. Просто не вважають її за причину вбивати одне одного. Те саме мусимо зробити в Україні, де також повно історичних протиріч і протистоянь. Козаки вбивали греко-католиків. Були конфлікти з євреями, поляками. Українці воювали з українцями. Всяке було. Але тепер треба жити в мирі. Тому пам'ятаючи про трагедії, ми не можемо вдаватися до ворожнечі, яка була в минулому, і якої більше не повинно бути. І зробити це можна тільки освітою, вихованням.

На думку опитаних, важливою складовою міцної держави повинно стати "громадянське суспільство – на протигагу централізації, коли навіть у тебе є що сказати, але тебе все одно ніхто не почує".

Підвищення громадянської активності, на думку студентів, – один з шляхів розвитку, процвітання держави: "Нас могло б об'єднати прагнення самим поліпшити ситуацію в Україні, а не чекати... Якщо ми перестанемо чекати, коли прийде правитель, який врятує нас, в державному плані, то ми зможемо стати дуже активними, і саме ця активність зможе нас об'єднати". В ході опитування ми поцікавилися, яка ж реальна участь студентської молоді в громадській діяльності. Виявилось, що можна виділити три практично рівні за кількістю групи респондентів: займаються справами – 32%; не прагнуть до такої діяльності – 33,8%; ті, хто з різних причин не визначилися з цього питання – 34,2%. Таким чином, про активну життєву позицію заявило трохи більше 1/3 обстежених. В два рази більший прошарок тих, хто потребує вироблення такої позиції, в підвищенні рівня громадської свідомості.

Державну ідентичність потрібно будувати на основі української мови і української культури. Адже без мови немає народу, без народу немає держави. Для етнічних українців цей процес не є складним. І студенти демонструють це в інтерв'ю. "Я живу в державі, в якій у мене співпадає національність та громадянство". У представників інших національностей це поєднання відбувається складніше і може породжувати додаткові проблеми інтеграції. Тому справедливим є зауваження І. Дзюби стосовно того, що "питання мови треба ставити так, щоб не роз'єднувати, а об'єднувати суспільство. Україну будують не тільки україномовні і не всі україномовні її будують. Деякі тільки підточують, самі того не розуміючи [4, С. 22]. Тому формування державної ідентичності нерозривно пов'язано з оволодінням кожною молодою людиною як своєї рідної мови, так і державної мови. За даними нашого дослідження 74,3% опитаних постійно користуються

українською мовою. Підстав, щоб не спілкуватися рідною українською мовою, обмаль. Наведемо деякі: один із респондентів сказав, що він "мабуть, не до кінця національно свідомий", другий вважає, що потрібно спілкуватися "і українською, і російською, і англійською, ...", а третій зізнався: "Я звик розмовляти російською з дитинства". Головне, що чесно і без претензій. Особлива роль у засвоєнні, збереженні та розвитку української мови належить працівникам культури. Із матеріалів дослідження бачимо, що літературна класична мова зберігається в молодіжній свідомості, перш за все завдяки її вивченню в школі (96%). А тому таким важливим є повноцінний шкільний курс української літератури.

Негативно впливає на процес формування державної ідентичності молоді незахищеність інформаційного та культурного продукту власного виробництва. Про це заявило 83% респондентів.

Важливим орієнтиром для ідентифікації виступає українська історія. Це підтвердили дані дослідження. Так, на запитання: "Що у першу чергу пов'язується у Вас з думкою про Ваш народ?" 68% респондентів відповіли "наше минуле, наша історія".

Знання історії, на думку студентської молоді, необхідні їй для оволодіння культурою народу (63%). Третина опитаних вважає, що знання історії допоможе їй краще зрозуміти сучасність, 20% розглядає знання з історії як один із засобів виховання підростаючого покоління. Найбільшій довіри в значенні об'єктивності оцінок минулого заслуговують у студентів історична наука (62%) і викладачі (36%). Проте 20% опитаних вважає, що й історичній науці не вистачає об'єктивності, 24% вважає, що цей недолік притаманний і викладачам. Дотримання принципу об'єктивності особливо необхідне у ставленні до найдраматичніших сторінок минулого, як от подій про "добровільне об'єднання" українців і росіян за Переяславським договором 1654 р., українську революцію 1917–1921 рр., роки Голодомору, Другої світової війни, українського визвольного руху.

Розбіжності у баченні історичного минулого країни призводять до загострення суспільних конфліктів, поглиблюють лінію розколів і протистоянь у державі, що не сприяє формуванню національної ідентичності студентської молоді силами, які цю ідентичність повинні генерувати.

Події останніх років довели, що в умовах існування протилежних історичних концепцій, яких дотримуються представники різних політичних сил України, стало неможливо з'ясувати, які події є знаковими в нашій історії, а які – ні, які ювілеї святкувати доречно, а

які – неприпустимо.

Традиційні методи дослідження та підходи, що їх використовують історики, не дають відповідей на питання, які хвилюють молодь, бо на певну кількість аргументів “за” знаходяться стільки ж “проти”. Ця аксіома ставить від сумнів можливість порозумітися й адекватно вирішувати питання пов’язані з святкування подій різної давності. Для того, щоб зрозуміти, яким чином ми завели себе в глухий кут і як з нього вийти, слід частіше звертатися до таких категорій, як “історична пам’ять”, “історичний міф”, та до особливостей їхнього формування і функціонування.

Історична пам’ять – це спільна пам’ять і знання про минуле певної спільноти. У даному випадку – народу, нації. Разом з тим в навчальній та виховній роботі необхідно зважати на те, що історична українська ментальність склалась з відповідальними регіональними особливостями. Тож закономірно, що не вся молодь України однозначно ставиться до історії, культури, традицій, звичаїв, національної символіки народу, в тому числі мови. Геополітичний аспект надто відчутно дається взнаки.

Щоб наше історичне минуле об’єднувало Україну, потрібно пройти тривалий шлях загальнонаціональної просвітницької роботи засобами науки, освіти, мас-медіа тощо. При цьому важливо не допустити в історичну свідомість і політичну практику студентської молоді ті норми і звичаї політичної культури, які негативно вплинули на розвиток і зміцнення української держави.

Однією з характеристик української ідентичності є релігійність, зокрема православ’я. І не лише православ’я. Сьогоднішні реалії свідчать про значний вклад в єднання українського народу духовенства інших конфесій. Як показало опитування, ідентифікація за віросповіданням в студентському середовищі досить висока. Єдність з людьми своєї віри в тій чи іншій мірі відчувають 92% опитаних.

На фоні визнаної та задекларованої толерантності студентської молоді університету доволі низькою залишається гіперідентичність в її середовищі, при якій етнічна ідентичність домінує серед інших видів ідентичностей (професійної, політичної), а досягнення мети, інтересів свого етносу можливе лише з хибно зрозумілих установок. Така ідентичність, як правило, пов’язана з визнанням пріоритету прав народу над правами людини. Підтримка гасла "Україна для українців" продемонстрували 5% опитаних. Думається, що для цієї частини респондентів це був скоріше спосіб самоствердження, ніж пошук

привілеїв для представників свого етносу.

Іншими важливими складовими державної ідентичності, окрім вже розглянутих уявлень про державу, місце країни у світі та історії, є уявлення про територію, місце народження, природу.

Що є для студентської молоді університету Батьківщина, які її просторові характеристики? На ці запитання ми отримали наступні відповіді: "Україна в цілому" – 75%; місто (село), в якому народився, – 15,4%; вважають своєю батьківщиною область, в якій народилися, 9% опитаних.

Саме тому робота по формуванню у студентської молоді почуття ідентичності зі своєю Батьківщиною повинно передбачати вивчення історії свого регіону, його минулого, освоєння національно-культурних традицій. Використання місцевого матеріалу в навчальному та виховному процесі дасть можливість викладачам виховувати у майбутніх спеціалістів почуття гордості за свою малу Батьківщину, ефективно формувати їх громадянську та патріотичну свідомість.

Люди можуть пишатися своєю країною з різних причин: одні можуть захоплюватися економічними успіхами, інші – розумними демократичними інститутами. Португальці, наприклад, пишуться своєю "історичною спадщиною", а не рівнем життя у своїй країні. Більшість італійців – "природною красою своєї країни", її "художніми скарбами". Не відстають від італійців щодо ставлення до природи і опитані студенти. На запитання: "Якщо Ви пишетеся своєю країною, то чому?" 48,1% респондентів відповіли, що через природню красу. А один з інтерв'юерів мріє, "щоб в Україні побільшало добрих людей, які дбають про природу, захищають тварин, будують нові заповідники, посадять більше лісів і країна стане ще красивішою".

Українська ідентичність тісно пов'язана з уявленням про місце країни в Європі та світі. Дослідження показало, що інтеграція України до ЄС, проголошена керівництвом держави як ключовий зовнішньополітичний пріоритет, підтримується більшістю (85%) опитаних. Молоді люди хочуть жити в демократичній, економічно розвиненій, соціально-орієнтованій країні і пов'язують досягнення цієї мети з входженням до об'єднання розвинутих європейських держав. У респондентів є розуміння того, що досягнення критеріїв членства України в ЄС і внутрішні перетворення – це рух в одному напрямку (86%). Понад 60% опитаних хотіли б бачити Україну в двадцятці найбільш розвинутих країн світу. "Потенціал то існує, щоб жити нормально. Потрібні прискорені темпи економічних реформ,

викорінення корупції та злочинності, формування дієвих інститутів громадянського суспільства та послідовного дотримання демократичних принципів". З точки зору впливу на світову політику "потрібно прагнути до кращої демонстрації своєї держави, щоб були, якщо не кращі, то гідні позиції". Характерно, що студенти демонструють орієнтацію на "мирну державу". "Ідею розвинутої держави я оцінюю позитивно, якщо в мирних цілях, а не в плані протиставлення Росії чи США, а в плані того, що міцна держава у випадку якихось конфліктів, загроз зможе себе захистити, а, можливо, і ще кого-небудь".

В цілому, можна констатувати, що в сучасних умовах ідентичність студентської молоді університету відповідає ідеям, що формують позитивні цінності в їх свідомості. Виходячи з цього, є підстави вважати, що в української державно-громадянської ідентичності є майбутнє для більш повного та масового утвердження на основі цінностей, запропонованих державою та громадськістю.

1. Національна ідея як фактор становлення патріотизму у дітей та молоді / К. Чорна // Шлях освіти. – 2010. – № 3. – С. 5-14. 2. Арутюнова О. М. Российская идентичность в представлениях московских студентов / О. М. Арутюнова // Социс. – 2007. – № 5. – С. 77-84. 3. Кремень В. Г. Який патріотизм потрібен сьогодні Україні / В. Г. Кремень // Єженедельник 2000. Аспекти. – Наследие. – Вып. № 8 (440). 26 февраля – 4 марта 2012 г. 4. Матящук В. Сучасне патріотичне виховання: стан, проблеми та перспективи розвитку / В. Матящук // Педагогічна думка. – 2009. – № 1. – С. 20-28. 5. Шабинов В. Г. Громадянська ідентичність студентської молоді як критерій її соціалізації / В. Г. Шабинов // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 50-54. 6. Соколовська К. Українська мова у відродженні духовності / Соколовська К., Алієва А. // Персонал. – 2009. – № 2. – С. 18.

Tsyganchuk A. S., Philosophical Sciences, Associate Professor
(National University of Water Management and Nature Resorts Use, Rivne), **Tsyganchuk L. A., Philosophical Sciences, Associate Professor**
(The Kyiv University of Law of NAS of Ukraine)

UKRAINIAN IDENTITY IN THE STUDENTS' VIEWS OF NATIONAL UNIVERSITY OF WATER MANAGEMENT AND NATURAL RESOURCES USE

The article deals with the analysis of empirical data of the research of the problem of Ukrainian identity of the students of NUWMNRU. Its main pithy characteristics are examined through students' aims.

Keywords: identity, students, state, history, language, territory, religion, nature.

